Facit till Överblick grundbok

Svaren på frågorna i grundboken kan finnas i både *texter*, *bilder* och *rubriker* inom kapitlet. Det är inte alltid svaren ligger på samma sida som frågorna.

Vissa frågor i grundboken är tänkta som underlag för en diskussion, eller som ta reda på-uppgifter. Till dem finns förslag till svar i detta facit.

Naturorientering del 1

Fem ryggradsdjur

Sidan 8

1.

a) Den lägger ägg, klättrar och flyger.

b) Den krälar och simmar.

c) Den fångar insekter och hoppar.

d) Den simmar och lägger rom.

e) Det jagar, springer och diar.

2.

a) Den äter frön, nötter och frukt.

b) Den äter fiskar, vattendjur och ibland andra djur.

c) Den äter insekter.

d) Den äter fiskar och växter.

e) Det äter andra djur (zebror och antiloper).

3.

a) ett lejon

b) en arapapegoja

c) en krokodil

d) en groda

e) en haj

Lejonet – ett däggdjur

Sidan 9

1. Det kan väga ca 200 kg (cirka tvåhundra kilo).
2. Det är ca 2 m (cirka två meter) långt.
3. Lejonets päls är gul.
4. Det äter andra djur (zebror och antiloper).
5. De diar mjölk från sin mamma.

Arapapegojan – en fågel

Sidan 10

1. Den lever i regnskogen i Sydamerika.
2. Den kan ha många färger, t.ex. röd, grön, gul och blå.
3. Den är mer än en halv meter lång. *eller* Den är 50–90 cm (femtio till nittio centimeter) lång.
4. Den äter frön, nötter och frukt.
5. Nej, honan och hanen lever tillsammans. *eller* Nej, det gör den inte.
6. Hanen och honan matar fågelungarna.
7. Ungarna flyger ut (efter 13 veckor).
8. Den kan bli mer än 50 år gammal.

Krokodilen – ett kräldjur

Sidan 11

1. Krokodilen lever i floder och sjöar i Asien, Afrika, Australien och Amerika.
2. Den har lång svans, hård hud och en stor mun med många vassa tänder.
3. Stora krokodilarter kan bli 7,5 m (sju och en halv meter) långa.
4. Nej, den är växelvarm.
5. Den har samma temperatur som luften eller vattnet omkring den.
6. Den ligger under vattnet och väntar på bytet.
7. Den lägger sina ägg i sanden nära vattnet.
8. Den lägger 30–50 ägg (trettio till femtio ägg).

Grodan – ett groddjur

Sidan 12

1. Nej.
2. De kallas grodyngel.
3. Den har långa bakben.
4. Den äter insekter.
5. De sover på vintern (hela vintern).
6. Det är små mjuka ägg (grodans ägg).
7. *Förslag till svar:* De små grodorna lever farligt. Andra djur äter små grodor.

Hajen – en fisk

Sidan 13

1. De tänker på en jättestor, farlig fisk som anfaller och dödar människor.
2. Munnen är bred och (den) sitter på undersidan av kroppen.
3. Om den tappar (några) tänder kommer det fram nya (tänder).
4. Ja.
5. Många hajar äter andra fiskar. Några äter växter.
6. De flesta hajarter föder levande ungar men några lägger hårda ägg. En del hajarter föder bara två ungar om året; men det finns hajarter som får upp till 100 ungar per år.
7. Den andas med gälar.

Två ryggradsdjur i Sverige

Huggormen

Sidan 15

1. Den är skygg. (Den slingrar snabbt iväg när den hör en människa.)
2. Den lever i fuktiga områden, i skogen eller bland stenar.
   (På vintern ligger den i dvala i en lövhög. På sommaren tycker den om att sola på varma stenar.)

3. Den blir kall på vintern eftersom den är ett kräldjur.
4. Den blir ca 60 till 70 cm lång. Honorna är rödbruna och hanarna är grå eller svarta. Oftast har den ett mörkt sicksackband längs ryggen. Tungan är tvådelad. *eller* Den är grå, brun eller svart med svart sicksackband på ryggen.
5. Tungan kan känna lukter, temperatur och fuktighet.
6. Den hugger (med tänderna) och sprutar in giftet.
7. Den äter möss, fågelungar och grodor.
8. Nej (oftast inte).
9. Ormserum gör en person frisk.

Vargen

Sidan 16

1. Den lever i flock. Den jagar i flock. De vargar som jagar delar bytet med andra vargar som inte kan jaga. De leker tillsammans. Ungarna är ”allas” ungar. De kan ”tala” med varandra med kroppen.
2. Ett vargrevir är vargflockens område. Andra flockar får inte komma dit.
3. Den snabbaste och starkaste vargen bestämmer i en vargflock.
4. Den kan yla, gnälla och morra.
5. De visar strupen eller (visar) tänderna eller viftar med svansen. De lämnar lukter på marken (till varandra).
6. *Förslag till svar:* rävar, hundar.
7. *Förslag till svar:* Hundar morrar, visar tänderna, viftar på svansen och leker.

Kulturväxter

Kaffe

Sidan 19

1. I Brasilien är det varmt (rätt) klimat. Det regnar mycket och är mycket sol.
2. Brasilien och Colombia ligger i Sydamerika. Vietnam ligger i Asien.
3. Man använder fröna (som ligger inuti varje frukt).
4. Klimatet är kallt här. (Det är inte varmt eller mycket sol här.)
5. Den trivs i varma klimat, på platser där det regnar mycket.
6. Många tycker att det smakar och doftar gott.
7. Koffein är ett ämne som man blir pigg av.

Ris

Sidan 20

1. Man odlar ris i Asien och Nordamerika.
2. Man äter riskornen (som sitter i toppen av risplantan).

3. Det är mycket arbete. Först sår man riskornen. När plantorna är stora planterar man dem på risfält (som står under vatten). Efter 4–6 månader måste man leda bort vattnet.
4. Man gör allt arbete för hand. Riset behöver inte någon dyr gödsling.
5. Den mesta näringen sitter i skalet.

Vete

Sidan 21

1. Man har odlat det i Sverige i 6 000 år (sextusen).
2. Vete är ett gräs som kan bli 1,5 meter (en och en halv meter) högt. I toppen sitter axet där sädeskornen ligger i rader. När vetet mognar blir det gult.
3. Vetet är känsligt. Jorden bördig och klimatet är milt i södra och mellersta Sverige.
4. Från vete får man matbröd, vetebullar, bröd till varmkorven, spaghetti, müsli till filen och foder till djuren.
5. Det ger de största skördarna. Vete är näringsrikt (det innehåller kolhydrater, fett och B-vitaminer).
6. Foder är mat (växter) som människor odlar till djuren (husdjuren). Föda är mat (kött, andra djur) som djuren jagar eller hittar själva (vilda djur, rovdjur).

Geografi del 1

Universum och vårt solsystem

Stjärnorna och planeterna

Sidan 25

1. De ligger så enormt långt borta.
2. Det kan ta miljontals år för ljuset att nå jorden. Det är bara ljuset som finns kvar.
3. Ingen vet det.
4. Solen.
5. Om cirka 5 miljarder år.
6. *Förslag till svar:* Allt liv på jorden kommer att dö. Jorden kommer att gå under.
7. En planet roterar runt solen (runt en stjärna). Den kan ha en måne. Den kan ha fast yta eller bestå mest av gaser. Jorden är en planet.
8. Planeterna har inget eget ljus, de reflekterar (speglar) bara solens ljus.
9. Åtta. (Åtta planeter rör sig runt vår sol, men det kan finnas många andra solsystem i universum.)

10. Det tar ett år för jorden att gå runt solen.
11. Jorden snurrar. Den sidan som solen lyser på har dag, den andra sidan har natt.

Månen

Sidan 26

1. Det tar knappt 28 dygn.
2. Månen lyser inte av sig själv. Den reflekterar bara solens ljus.
3. De undrar om det finns liv där.
4. Månen.
5. Han var den första människan som landsteg på månen.
6. Det finns ingen luft där och inget vatten. Det finns bara sten där. Det är mycket kallt och mycket varmt.
7. Temperaturen växlar mellan +130 grader och –170 grader (plus etthundratrettio grader och minus etthundrasjuttio grader).
8. Det finns ingen luft där.
9. Ett dygn på månen är 28 dygn (jord-dygn) långt.

Jorden

Sidorna 27–28

1. Många forskare tror att livet föddes för 3 500 miljoner år sedan (tretusen femhundra miljoner år sedan).
2. Jorden är full av liv. I vårt solsystem är jorden den enda planeten med liv.
3. Här finns syre och vatten, och temperaturen är lämplig för växter och djur.
4. Jorden var först ett glödande klot. Klotet blev kallare på ytan och då började det regna.
5. För 3 500 miljoner år sedan (tretusen femhundra miljoner år sedan).
6. Fiskarna.
7. Människorna.
8. För ungefär 5–7 miljoner år sedan.
9. 30 %.
10. Det regnade i flera miljoner år. (Se sidan 27.)
11. Havens vatten är salt. Vattnet i floderna (och sjöarna) är sött.
12. De visar hur kontinenterna rör sig (bort) från varandra.
13. 6.
14. Kalk (havets kalk). (Se sidan 29.)

Kartkunskap och klimat

Kartan

Sidorna 30–31

1. En atlas är en bok som bara innehåller kartor.
2. En karta visar städer, gränser och floder (och så vidare).
3. Längst bak i atlasen finns ett register (med de geografiska namnen).
4. Norr, söder, väster, öster.
5. En prick. (En svart prick, en större röd prick eller en röd fyrkant.)
6. En röd fyrkant betyder en stad med över en miljon invånare.
7. Ländernas namn står med stora bokstäver och städernas med små bokstäver.
8. En bred röd linje.
9. En flod.
10. En skala visar hur mycket 1 cm (en centimeter) på kartan är i verkligheten.
11. Det betyder att 1 cm på kartan är 10 000 cm (tiotusen centimeter) eller 100 m (hundra meter) i verkligheten.

Jordgloben

Sidan 32

1. En jordglob är liten modell av jorden.
2. Den går mellan nordpolen, Arktis, och sydpolen, Antarktis.
3. En cirkel som delar jordgloben i två lika stora delar.
4. De kallas breddgrader.
5. 180.
6. De går mellan sydpolen och nordpolen.
7. De går parallellt med ekvatorn.
8. Med dem kan man bestämma var en plats ligger.
9. Det är en längdgrad.
10. Det är en breddgrad.

Klimatet

Sidorna 33–34

1. *Förslag till svar:* Vädret är det väder vi har just nu. Klimatet är hur vädret är från år till år.
2. Vid ekvatorn är klimatet oftast mycket varmt.
3. Den ligger närmast ekvatorn.
4. Låga växter. (Se sidan 34 för svar på frågorna 4–7.)
5. Subtropiskt klimat.
6. *Förslag till svar:* Sverige, Norge, Finland, Kanada, Ryssland.
7. Europa är den enda världsdelen utan öken.
8. Hur klimatet är beror på var på jorden området ligger. Höjden över havet påverkar också klimatet.

9. I ett varmt och fuktigt klimat trivs regnskogen, och i ett mycket kallt klimat växer bara låga växter.
10. Sverige ligger i en tempererad klimatzon (den norra tempererade klimatzonen). *eller* Sverige har tempererat klimat.

Världsdelarna

Asien

Sidorna 36–39

1. Ishavet, Indiska oceanen och Stilla havet omger Asien.
2. Tundran ligger i norra Sibirien, vid Ishavet. Där växer inga träd för det är mycket kallt och marken är alltid frusen.
3. Himalaya, Uralbergen och Kaukasus.
4. Himalaya är världens största bergskedja.
5. Sommarmonsunen blåser från havet. Luften varm och fuktig. Det är bra för växtligheten.
6. Indien, Malaysia och Indonesien har tropiskt klimat.
7. De arbetar med jordbruk. *eller* De odlar (ris).
8. *Förslag till svar:* Vid floderna finns stora bördiga slätter. *eller* Jorden är bördig där.
9. Kuwait, Irak och Saudiarabien. (Fler länder i Mellanöstern är Yemen, Oman, Förenade Arabemiraten, Qatar, Bahrain, Syrien, Libanon, Israel/Palestina, Egypten, Jordanien och Iran).
10. Det finns naturgas och olja i Asien.
11. Tokyo, Seoul, Calcutta, Shanghai, New Delhi, Hanoi med flera.
12. *Förslag till svar:* Det som man arbetar med i ett land. Jordbruk, naturtillgångar, industri och teknologi.
13. 1991 föll Sovjetunionen sönder. Det var världens största land i 68 år.

Afrika

Sidorna 40–42

1. Halva Afrika ligger på norra halvklotet och halva ligger på södra halvklotet.
2. Afrika är glest befolkat. Folktätheten varierar mycket. I Afrika bor ca 880 miljoner människor (åttahundraåttio miljoner människor). Det folkrikaste landet är Nigeria, med ca 130 miljoner invånare (etthundratrettio miljoner invånare).
3. Regnskogen trivs där det är varmt och där det regnar nästan varje dag. Kongo ligger där det regnar mest, runt ekvatorn.
4. Olja, koppar, diamanter och guld.
5. (Eftersom) Afrika inte har många egna industrier ännu.
6. –
7. I en öken regnar det sällan, ibland inte på flera år.
8. På savannen växlar vädret mellan regn- och torrtid. Där finns stora grässlätter. Där lever stora däggdjur som elefanter, giraffer, lejon och många andra djur.
9. I en regnskog är det varmt och det regnar ofta, nästan varje dag.

Nordamerika

Sidorna 43–45

1. Nordamerika består av Kanada, USA och Mexico, plus länderna i Mellanamerika och öarna i Västindien.
2. Klippiga bergen går genom USA (delstaten New Mexico) och Kanada (delstaten British Columbia).
3. Ja, Kuba räknas till Nordamerika. Kuba är en av öarna i Västindien.
4. Orkanen Katrina förstörde New Orleans 2005. Orkaner är vanliga vid USA:s sydkust.
5. Nej. (I Nordamerika bor ca 514 miljoner människor. I Afrika bor ca 880 miljoner människor.)
6. Norra Kanada ligger i norra polarzonen. Området kring gränsen mellan Kanada och USA ligger i den norra tempererade zonen. Prärien ligger i den norra tempererade zonen. Mellanamerika ligger i den tropiska zonen.
7. *Förslag till svar:* Därför att de flesta nordamerikanerna bor i städer. Det finns inte många städer i stora delar av Kanada.
8. Européerna trängde undan dem.
9. Européerna importerade svarta slavar från Afrika till Amerika.
10. Man använder moderna maskiner. Därför är skördarna stora.
11. I Mexico och Mellanamerika har man inte många maskiner. Många arbetar på fälten, men skördarna är mindre än i USA.

Sydamerika

Sidorna 46–48

1. *Förslag till svar:* Santiago ligger på södra halvklotet. På södra halvklotet är det sommar i december (när det är vinter på norra halvklotet).
2. Ecuador, Peru, Colombia och Brasilien. (Venezuela, Guyana, Surinam och Franska Guyana ligger väldigt nära ekvatorn.)
3. Amazonas är världens största regnskog.
4. Pampas är en grässlätt i Brasilien.
5. 1985 var det ett stort vulkanutbrott i Colombia och 25 000 människor dog.
6. *Förslag till svar:* Européerna trängde undan dem. Européerna importerade slavar från Afrika till Sydamerika.
7. Hälften av Sydamerikas befolkning bor i Brasilien.
8. De söker arbete.
9. Olja, koppar och tenn.
10. Sydamerika är rikt eftersom det finns stora naturtillgångar där. Där finns också stora jordområden där man producerar mycket kött och vete. Sydamerika är också fattigt eftersom många lantarbetare har låga löner och de kan inte försörja sig. Det är stor arbetslöshet i städerna.
11. I Venezuela, i den norra delen.

Europa

Sidorna 49–51

1. En ö har vatten på alla sidor. En halvö har vatten på tre sidor och land på en sida. Italien är en halvö, men Island är en ö.
2. Tempererat klimat.
3. I norra Europa.
4. Ladoga och Onega i Ryssland och Vänern i Sverige.
5. Gran och tall är de vanligaste barrträden (detta står inte i boken).
6. Pyrenéerna, Alperna, Uralbergen, Kaukasus, Skanderna.
7. Frankrike, Schweiz, Italien och Österrike (även Tyskland och Slovenien).
8. I Mellaneuropa finns stora, bördiga slätter.
9. Europa är fattigt på råvaror.
10. Från andra världsdelar.
11. Europa har haft kolonier i Nordafrika och Sydasien. Därifrån kommer många invandrare. Folk har också flyttat mycket inom Europa för att arbeta. Flyktingar från Afrika, Asien och Sydamerika lever också i Europa.

Oceanien och Australien

Sidorna 52–55

1. Det ligger på södra halvklotet, i Stilla Havet.
2. Australien, Nya Zeeland, Nya Guinea.
3. Nya Guinea. (Står på sidan 54.)
4. I norra Australien är klimatet tropiskt, det är mycket varmt och regnar mycket. I södra Australien är klimatet subtropiskt. Somrarna är heta och torra och vintrarna är milda och regniga.
5. Det blir aldrig minusgrader där.
6. Det är varmt och regnar mycket i norra Australien.
7. De flesta bor i de stora städerna på sydkusten.
8. 2 % (två procent).
9. Ett speciellt område där människor (aboriginer) bor.
10. Förslag till svar: De trängdes undan av britterna. Många lever i reservat.
11. Det finns ca 6 får per invånare eftersom det finns 140 miljoner får och 21 miljoner invånare (står inte i boken).
12. Australien har stora stäpper. De passar bra för får.
13. Man exporterar fruktköttet och av stammarna får man virke och bränsle.
15. *Förslag till svar:* Nya Zeeland har många olika naturtyper. (Det finns betesmarker för får, stränder med klippor och vit eller svart sand. Det finns också regnskog, heta källor och vulkaner där.)

Historia del 1

Forntiden

Istiden

Sidan 58

1. Sverige, Island, Norge, Danmark, Finland. (Detta står inte i boken.)
2. Därför att då var Norden täckt med is.
3. Landet låg under vatten eftersom isen var mycket tjock (tung) och tryckte ner landet långt under vattnet.
4. Isarna började smälta eftersom klimatet blev varmare för 14 000 år sedan.
5. De första växterna kom ett par tusen år efter att isarna började smälta, alltså för ca 12 000 år sedan.
6. Insekter och fåglar kom först.
7.

a) Förkortningen f.Kr. betyder före Kristus.

b) Förkortningen e.Kr. betyder efter Kristus.

Stenåldern

Sidan 59

1. De första människorna kom söderifrån.
2. Därför att det fanns gott om vilda djur i skogarna och fisk i haven.
3. De jagade, fiskade och samlade växter.
4. När det blev ont om mat på en plats flyttade de till en annan plats.
5. De använde knivar, yxor, spjut, pilbågar och metkrokar. De gjorde dem av trä, ben och sten.
6. *Förslag till svar:* De gjorde redskap av material som de hittade i naturen. Man kan inte hitta järn och stål i naturen.
7. *Förslag till svar:* en sax, en tång, en pincett, en hammare, en synål, en skruvmejsel, en fil, en hyvel.
8. Därför att man använde sten så mycket då.

Sidan 60

1. Människorna lärde sig att tämja vilda djur. De började odla. Klimatet blev varmare.
2. De var inte lika beroende av jakten längre. De höll sig nära boplatserna och flyttade inte från plats till plats längre.
3. De tog hand om barnen och husdjuren. De tog vara på jaktbytet. De samlade mat.
4. De fick annan sorts mat. De stannade på en boplats. De lärde sig att spara frön från växter som de kunde så i jorden.
5. Kvinnorna gjorde krukor av lera att ha maten i.
6. Klimatet blev varmare då.

Bronsåldern

Sidan 61

1. Folket i Norden började få kontakt med andra folk.
2. *Förslag till svar:* brons, koppar, tenn, silver.
3. Man importerade salt, kryddor och brons.
4. Det består av koppar och tenn.
5. Bara de rika hade råd med brons. Brons var en lyxvara eftersom den måste importeras.

Järnåldern

Sidorna 62–63

1. Vintrarna var stränga och snörika. Somrarna korta och svala. Klimatet var mycket kallare än förut.
2. De måste bygga bättre och varmare hus. De måste lagra foder till djuren så man byggde lador för djurens mat.
3. De kunde inte hitta mat (beta) på vintern. De måste få mat (foder) av människorna. Djuren fick ibland vara i människornas hus, annars kunde de frysa ihjäl.
4. De eldade. Ibland fick djuren komma in i husen och ge värme.
5. De eldade.
6. Det fanns inga skorstenar.
7. I husen, på bänkar som satt fast i väggen.
8. I husen fanns bara ett rum, där sov man och åt och lagade mat.
9. Annars kunde de frysa ihjäl, när det var mycket kallt.
10. Människorna började använda en ny metall – järn.
11. Vem som helst kunde hitta järn och använda det. Järnet behövde man inte importera.
12. Järn är en hård metall, man kunde göra nya och bättre redskap av det (än av brons och sten).
13. Därför att folk lämnade sina områden för att söka efter nytt land, och de invaderade främmande länder.
14. De byggde borgar som skydd mot fienden. De flydde dit när fienden kom.
15. *Förslag till svar:* Hur man bygger ett varmt hus eller en bra lada för mat. Hur man skyddar djuren från kylan. Var man kan hitta järn. Vad man kan göra av järn. Hur man kan skydda sig mot fienden.
16. *Förslag till svar:* Jag skulle sakna min egen säng, kylskåpet och datorn.

Vikingatiden

Sidorna 65–67

1. De kom från Norden (nordbor är de som bor i Norden).
2. Kvinnor och barn. *eller* De som inte var bönder, kungar eller hövdingar.
3. De hade segel.
4. De hade lätta och snabba skepp. De kunde anfalla byarna tyst och oväntat. Invånarna hann inte försvara sig då.

5. De mördade männen och våldtog kvinnorna. De plundrade husen och kyrkorna. De brände husen och kyrkorna och försvann med sitt byte. De tog silver, guld och människor som blev trälar i Norden.
6. Vikingarna koloniserade landområden och stannade där. De kom hem och var rika. De drunknade i stormarna på havet. De dödades i strider.
7. Trälarna var fångar. Trälarna arbetade åt vikingarna. De var slavar.
8. Tisdag är Tyrs dag, onsdag är Odens dag, torsdag är Tors dag, fredag är Friggs dag. (Står inte i boken.)
9. De kallades runor.
10. *Förslag till svar:* R, X, D, I
11. Kungar och hövdingar hade fått kontakt med religionen under sina resor. De lät döpa sig först. Sen följde andra efter eller tvingades att bli kristna.
12. Nordborna höll fast vid sina gamla gudar och gudinnor. De slog ofta ihjäl missionärerna.
13. Man döper sig.
14. På 1100-talet. (På 800-talet kom det missionärer till Norden. Men det tog 300 år innan Sverige blev kristet.)

Så här kanske det var …

Sidorna 68–69

1

a) De tog med sig smycken, siden, salt och kryddor.

b) De hade bränt och plundrat byar i andra länder. De tar sina varor med vapen och våld och gör fria människor till trälar.

c) Rika vikingar har trälar som gör det tyngsta arbetet. Bönderna arbetar hårt och har inga trälar.

d) Vikingakvinnor är friare än andra kvinnor. De bestämmer på gården. De spinner, väver, syr, gör öl, kontrollerar kistor och lador, fattar viktiga beslut.

e) De gör det tyngsta arbetet på vikingarnas gård. De hämtar ved och vatten. De tvättar kläder. De sköter om och slaktar djuren. Trälarna är inte fria. När en träl blir gammal kan vikingen slå ihjäl honom eller offra honom till gudarna.

f) De tror på flera gudar. De offrar människor till gudarna (i templet i Uppsala). De tror att gudarna ger dem goda skördar, regn, tur i strider eller kärlek. Men kung Olov är kristen nu och har byggt en kyrka till Vite Krist (Jesus Kristus).

Medeltiden

De fyra stånden – ett nytt samhälle

Sidorna 71–73

1. Sverige blev ett land med en lag och en religion (kristendomen). Handeln med Europa ökade och handelsplatser växte till städer. Trälarna blev fria. Samhället delades in i olika klasser (stånd).
2. Adel, präster, borgare och bönder.
3. Adeln och prästerna.
4. På landet.
5. Jorden låg runt byn och de olika släkterna ägde den.
6. De måste betala skatt till kungen, adeln och kyrkan.
7. Skatten till kyrkan. En bonde måste ge en 10 % (en tiondel) av vad han producerade till kyrkan.
8. Runt städerna fanns en mur som gjorde att städerna såg ut som borgar. Där bodde stadsborna som i en borg.
9. Stockholm.
10. De kunde vara köpmän, hantverkare eller andra yrkesmän.
11. Tull är pengar som bönderna betalade för att få komma in i staden och sälja något där.
12. Kloster är platser där munkar och nunnor bor och arbetar. Läs mer på sidan 79.
13. De kunde läsa och skriva. De hade kontakter med kyrkan i Europa. De tog in nya idéer och ny kultur i Sverige.
14. De fick en del av skatten från bönderna och stadsborna.
15. En del av bondesläkterna var mycket rika. De hade vapen och de måste hjälpa kungen i krig. De fick jord av kungen som lön och de blev ännu rikare. De blev adeln.
16. Adelns rättigheter: De slapp betala skatt. De fick skatt från bönderna som arbetade på deras jord. Adelns skyldigheter: De måste hjälpa kungen i krig (när han befallde).
17. Adeln hade rätt att bära vapen och de måste hjälpa kungen i krig. Adeln var mycket rik. Prästerna kunde läsa och skriva och hade kontakter med kyrkan i Europa. Borgarna bodde i städerna och hade olika yrken. Bönderna bodde på landet och odlade jorden. De måste betala skatt till borgarna för att sälja varor i staden.
18. a) *Förslag till svar:* I dag kan borgare betyda att man röstar på något av de borgerliga partierna i riksdagen. De partierna talar mycket om näringslivet.

    b) *Förslag till svar:* En medborgare är en person som har rätt att rösta i ett land, i en nation. Att vara svensk medborgare betyder att man har rätt att rösta i Sverige och att man måste följa alla lagar i Sverige, till exempel.
19. *Förslag till svar:* arbetarklass, medelklass och överklass.

Hansan – en nordeuropeisk handelsunion

Sidorna 74–75

1. Hansan var en handelsunion i norra Europa.
2. Tyska köpmän.
3. Handeln ökade runt Östersjön och köpmännen behövde lagerlokaler. De ville slippa betala tull. Det var lättare för en stark union att förhandla med kungarna i Norden (om handelsrättigheter).
4. Att man inte behöver betala tull.
5. Att ingen annan får handla med den varan.
6. Lübeck, Visby och Stockholm.
7. 70 städer tillhörde Hansan då. Hansan kontrollerade nästan hela handeln i södra Östersjön.
8. Varor som importerades var salt, socker, kryddor, tyger, vin och glas (bland annat).
9. Varor som exporterades var smör, järn, koppar, skinn och torkad fisk (bland annat).
10. En del städer blev mer tyska än svenska. Tyskarna hade stort inflytande över ekonomi, politik och lagar. Tyska blev det vanligaste språket bland de rika.
11. Europeiska unionen, EU.

Arbete och gemenskap

Sidorna 75–76

1. Den som arbetar (med händerna) i yrken som bagare, skomakare och så vidare.
2. Bagare, skomakare, skräddare, snickare, murare, smeder och slaktare.
3. En förening för alla som arbetar inom ett yrke.
4.

a) Föreningen såg till att de varor som hantverkarna tillverkade var av god kvalité. De såg till att bara utbildade hantverkare arbetade inom yrket.

b) Om en medlem i föreningen blev sjuk måste de andra i föreningen hälsa på och sköta om den sjuka tills han eller hon blev frisk. Om en medlem dog tog föreningen hand om änkan och barnen.

5. I dag heter de fackföreningar. (Läs mer på sidan 145.)
6. Skomakare, skräddare, murare och snickare.
7. De bestämde tillsammans om allt arbete i byn. De träffades och diskuterade och beslutade.
7. De lånade djur och redskap av varandra. När en bondkvinna födde barn hjälpte de andra till. När en bonde var sjuk gjorde de andra bönderna hans arbete.
8. Man måste hjälpa varandra när någon var sjuk. Om man gifte sig med någon från en annan by och flyttade dit måste man betala böter.
9. Att bo i en by (och bestämma tillsammans om allt arbete). Familjen. Grannarna. Skrået.

Kristendomen i Norden

Sidorna 78–79

1. I den gamla nordiska religionen fanns flera gudar men inom kristendomen fanns bara en gud (och hans son, Jesus Kristus).
2. I ett tempel offrade man till de gamla gudarna. I en kyrka pratade man om den kristna guden.
3. Kyrkan ägde stora landområden. Bönderna betalade skatt till kyrkan. Kyrkan betalade inte skatt. Adelsmän gav pengar till kyrkan.
4. Man bad bön på morgonen och på kvällen. Man bad Gud välsigna maten och man tackade Gud för maten. Söndagen var en vilodag då alla måste gå i kyrkan.
5. Därför att Sverige var ett romersk-katolskt land. Påven har makten i den romersk-katolska kyrkan och påven finns i Rom.
6. Kristendom. (SLäs mer på sidan 165.)
7. *Förslag till svar:* Italien, Frankrike, Polen, Spanien, Ryssland, Irland, Filippinerna, många länder i Sydamerika.
8. En präst döper och konfirmerar barn och begraver de döda. (En präst leder gudstjänster och arbetar i kyrkan.)
9. Tidigare hade man offerfester för solen, regnet, jorden och gudarna. Nu firade man Jesus (Jesu födelse, liv och död).
10. Frankrike.
11. De ville leva helt för Gud och måste följa sådana regler.
12. De odlade medicinalväxter (växter som botar sjukdomar) och kryddor. De var lärda och i klostren fanns stora bibliotek.
13. En kyrka är Guds hus, där prästen arbetar. Ett kloster är ett hus där bara munkar eller nunnor bor. De ber och arbetar där.
14. Den heliga Birgitta.
15. Hon blir helgonförklarad av påven (eftersom hon eller han har gjort någonting viktigt för kristendomen).

Sjukdomar och sjukvård

Sidorna 80–81

1. De kan sprida smittsamma sjukdomar.
2. Råttorna spred sjukdomarna. Det finns inte sophögar där råttor letar mat längre. (Det finns bra mediciner och man vet mer om olika sjukdomar nu.)
3. Digerdöden var en pest, en mycket svår sjukdom.
4. Därför att så många dog av digerdöden.
5. *Förslag till svar:* Därför att de bodde trångt, där det var smutsigt och många råttor.
6. De kunde få vård vid klostren eller hos ”kloka gummor och gubbar”.
7. Att vila, att bada, att fasta (inte äta, bara dricka), att tappa blod.
8. Kloka gummor och gubbar.
9. Man trodde att sjukdomarna var Guds straff för människornas synder.
10. Man bad till Gud och helgonen. Man gjorde resor till heliga platser. Man tog sin medicin vid fullmåne. Man bar silversmycken och halsband av djurtänder.
12. Det är magi. (Att man tror att det finns magiska krafter i naturen, till exempel.)

1500-talet

Kampen om kungamakten

Sidorna 83–84

1. Därför att européerna lärde sig trycka böcker, upptäckte Amerika och en del protesterade mot påvens makt.
2. Amerika (Nord- och Sydamerika, länder i Oceanien).
3. Hur man trycker böcker.
4. Sverige var i union med landet Norge-Danmark. Ibland hade Sverige en dansk kung, ibland en svensk.
5. Då kunde de själva bestämma och göra som de ville.
6. De som ville ha en union och de som ville ha självständighet.
7. Han hade blivit kung av Sverige.
8. För att ingen skulle komma ut.
9. För att han trodde att de var emot honom.
10. De blev halshuggna av en bödel på Stortorget.
11. Därför att blodet rann på torget och i gränderna när så många dödades.
12. Kristian Tyrann.

Gustav Vasa gör uppror mot Kristian

Sidan 85

1. Han var son till Erik Johansson Vasa.
2. Hans pappa hade avrättats (halshuggits, dödats) av kungen (av kungens bödel).
3. Han måste ha stöd och hjälp att göra uppror mot Kristian Tyrann.
4. Bönderna hjälpte honom.
5. Därför att soldaterna letade efter honom.
6. Han var en populär ledare. *eller* Kungen förtryckte folket.
7. *Förslag till svar:* Någon som förtrycker ett folk.

Sidorna 88–89

1. *Förslag till svar:* De flesta var bönder i Sverige då.
2. Han ville skapa en stark kungamakt, ett starkt försvar och ett rikt och självständigt Sverige.
3. För att kunna kämpa mot danskarna. *eller* För frihetskampen mot danskarna.
4. Borgare och bönder fick betala höga skatter, mest i varor och arbete. Kungen tog hand om kyrkans rikedomar.
5. Han kallade till ett möte med de fyra ståndena. De var missnöjda med den katolska kyrkan. De gjorde honom till kyrkans ledare. Nu kunde han ta hand om kyrkans rikedomar.
6. En god kung borde vara som en far för sitt folk, som skyddade sina barn och bestämde över dem.
7. Det betyder att kungens barn blir kung eller drottning efter honom. (Istället för att man väljer kung eller drottning.)

8. a.
9. Den skulle arbeta med att se till att folk betalade sina skatter och följde lagarna.
10. Han drev ut danskarna ur landet. Han skapade en stark kungamakt (ett rikt och självständigt Sverige). Han blev kyrkans ledare. Han tog kyrkans rikedomar. Sverige blev ett protestantiskt land. Han gjorde Sverige till ett arvrike. Han byggde upp en administration (myndigheter). Han skapade nationen Sverige.
11. Påven i Rom. (Se sidan 78.)
12.

a) De var missnöjda med Gustav Vasas politik eftersom han tog kyrkans rikedomar och stängde klostren och kyrkorna.

b) De var missnöjda med hans politik eftersom de fick betala höga skatter och tvingades att arbeta för kungen (bygga hans gårdar och slott).

Brott och straff

1. *Förslag till svar:* Det fanns inga fängelser. Dödsstraff påminde folk om de straff de kunde få om de stal eller mördade.
2. Mord och stöld.
3. En galge använder man för att hänga brottslingar. De får ett rep runt halsen och hänger i repet tills de är döda.
4. En bödel är en person som arbetar med att döda brottslingar. Bödeln halshugger eller hänger dem.
5. Brottslingar blev bödlar.
6. Det är inte samma straff idag. Det är mycket hårdare straff för mord än för stöld idag.
7.

a) *Förslag om straff i Sverige idag:*

Eva skulle få betala böter och skadestånd.

Erik skulle få sitta i fängelse på livstid.

Anders skulle få betala böter och skadestånd till Erk. Han skulle få sitta i fängelse.

Jören skulle få betala böter och skadestånd. Han skulle få sitta i fängelse.

Karin skulle få sitta i fängelse.

Sverker skulle få betala böter och skadestånd.

8. Dödsstraff (brottslingen hängdes, halshöggs eller stenades). Skampålen, där brottslingen bands fast och piskades. Man skar av öronen eller handen på brottslingen. Utvisning ur staden för alltid. Betala böter. Att bli ny bödel.

1600-talet

Stormaktstiden

Sidorna 93–94

1. *Förslag till svar:* En stormakt är ett land som kontrollerar stora landområden. (Sverige blev en stormakt som kontrollerade hela Östersjön.) Stormakter från vår tid är USA, Ryssland och Kina.

2. Danmark, Tyskland, Ryssland, Polen och de baltiska staterna (Estland, Lettland och Litauen).
3. Svenskarna var protestantiska (kristna). De kämpade mot de katolska (kristna) länderna i Europa.
4. Den svenska armén segrade i många strider och tog landområden. Sverige blev större och större.
5. De tvingades ut i kriget. De måste lämna sina hem för att arbeta med vapenproduktionen. De kunde inte betala de höga skatterna.
6. Då måste man lämna över sin gård till staten eller adeln.
7. Till vapenproduktionen användes järn och trä.
8. Jorden missköttes och det blev svält i landet.
9. De var svaga av hunger. *eller* Det var svält i landet.
10. Pest, smittkoppor och lepra.
11. Danmark, Tyskland, Ryssland, Polen och de baltiska staterna (Estland, Lettland och Litauen).
12. För kungen och adeln.

Kristina – en svensk drottning

Sidorna 95–96

1. Därför att hon bara var sex år gammal.
2. Han dog i ett krig.
3. Därför att hon uppfostrades som en pojke. Hon fick ha pojkkläder och öva sig i att rida, jaga och spela boll.
4. Hon älskade att studera och läsa. Hon tyckte om att samtala med lärda män och hon brevväxlade med vetenskapsmän och filosofer. Hon samlade böcker och konst. Hon skrev mycket.
5. Hon lärde sig fyra språk. Hon brevväxlade med Europas stora vetenskapsmän och filosofer. Hon samlade böcker på olika språk.
6. En del av dem kom från det krigsbyte som svenska armén hade tagit under sina krig i Europa.
7. Hon hade en konstsamling med tavlor och skulpturer därifrån.
8. Hon regerade i tio år. Hon började regera då hon var 18 år och hon avgick när hon var 28 år.
9. Därför att Sverige var protestantiskt.
10. Man kunde få dödsstraff för det brottet.

Häxorna

Sidan 97

1. *Förslag till svar:* Det är en människa som kan trolla (som har magiska krafter, som håller på med trolldom). Det är någon som arbetar för Djävulen.
2. Människorna var vidskepliga. De förstod inte orsakerna till nöd, sjukdomar och svält.
3. Man använde örter (växter).
4. Man anklagade dem för att vara häxor (för att stjäla mjölk från grannens kor och att hämta barn och föra dem till Djävulen).
5. *Förslag till svar:* Djävulen är motsatsen till den kristne guden. Djävulen är ond och bestämmer i helvetet.

6. Många trodde att de som hade sådan kunskap var häxor.
7. Att trolla sjukdomar och olyckor på folk. Att arbeta för Djävulen. Att stjäla mjölk. Att hämta barn och föra dem till Djävulen.
8. För att se om de var oskyldiga eller skyldiga till att vara häxor.
9. De dömdes till döden. De halshöggs eller brändes levande på bål.
10. Därför att de blandar ihop fantasi och verklighet.

Naturorientering del 2

Växthuseffekten och global uppvärmning

Sidorna 100–101

1. Därför att det finns gaser i luften runt jorden, i atmosfären. Gaserna bildar ett lock som hindrar en del av värmen att lämna jorden.
2. Därför att i ett växthus hindrar glasväggarna värmen att lämna växthuset. Gaserna runt jorden har samma uppgift som glasväggarna.
3. Därför att den är viktig för klimatet. Det skulle vara kallt på jorden om vi inte hade den.
4. Den skulle sjunka med 33 grader.
5. Vi behöver energi till bilar, fabriker och värme och ljus.
6. Olja, kol och naturgas.
7. Då bildas koldioxid.
8. Eftersom vi använder mycket fossila bränslen bildas mycket koldioxid. Därför stannar mer värme kvar.
9. *Förslag till svar:* Därför att vi har bilar och fabriker och så vidare.
10. Polarisarna har börjat smälta och det blir översvämningar vid kusten. Det blir svårare att odla och att överleva i tropiska områden.
11. Det blir översvämningar och människor som bor vid kusten måste flytta.
12. Vi måste minska utsläppen av koldioxid. Vi måste byta ut fossila bränslen mot vindkraft, solenergi och biobränsle. Vi måste minska vår energiförbrukning.

Fotosyntesen

Sidan 102

1. Den kommer från solens ljus.
2. Därför att cellerna, som bygger upp allt levande, behöver energi och energin kommer från solens ljus.
3. Det är ett grönt ämne som finns i växternas blad.
4. Det fångar energi från solen.
5. De behöver också vatten från marken och koldioxid från luften.

6. Det bildas när växterna tillverkar näring. Växterna andas ut syre.
7. Det är omvandlingen av koldioxid och vatten till näring och syre.
8. Fotosyntes: solenergi + koldioxid + vatten = näring + syre.
9. Därför att människor och djur inte kan leva utan syre.
10. Växter behöver bara solenergi, koldioxid och vatten för att klara sig. Människor och djur kan inte leva utan syre. Eftersom de gröna växterna tillverkar allt syre kan de inte klara sig utan växter. De behöver också växterna för att få näring.
11. Näringen ger energi, bygger upp nya celler och reparerar de som är skadade.

Cellandningen

Sidan 103

1. Den finns i solens ljus.
2. Djur har inte klorofyll.
3. Genom cellandningen.
4. Syret frigör energin.
5. *Förslag till svar:* De är mycket lika varandra. På ena sidan i formeln finns energi (solenergi), koldioxid och vatten. På andra sidan finns syre och näring.

Människokroppen

Sidorna 104–105

1. Allt som lever består av celler. (Se sidan 103.)
2. De tillverkar energi och bygger upp växten, djuret och människan. (Se sidan 103.) I cellen finns människans arvsanlag.
3. Hjärnan, nervsystemet, ögon, öron, nästa, tunga, hud, lungor, muskler, hjärtat, magsäcken, tarmarna (tjocktarmen, ändtarmen).
4.

a) Skelettet ger stöd till kroppen och skyddar de inre organen.
b) Magsyran bryter ner maten.
c) Hjärtat pumpar ut blodet till kroppens alla delar.
d) Hjärnan kontrollerar nästan allt vi gör. Den skickar signaler och tar emot information från sinnesorganen genom nervsystemet.
e) Vi andas med lungorna. De tar upp syre från luften och släpper ut koldioxid.
f) Blodet transporterar syre och näring till organen.

5. Vita blodkroppar skyddar kroppen (skyddar oss) mot skadliga bakterier och virus.
6. *Förslag till svar:* Vi har olika mycket pigment i huden.
7. Den lämnar kroppen som avföring (bajs). *eller* Vi bajsar ut den.

Geografi del 2

Natur och naturresurser

Klimat och natur

Sidan 109–110

1. Det går 13 breddgrader genom Sverige (69:e till 56:e breddgraden).
2. Smygehuk.
3. Östersjön och Atlanten.
4. I området norr om norra polcirkeln kan man se solen på natten i juni.
5. Havet värmer upp kustområdena på vintern.
6. Därför att Golfströmmen för in varmt vatten mot Sverige.
7. Därför att bergstoppar slipades av den tunga isen för 25 000 år sedan.
8. Genom att isen smälte och släppte ner lera och sten på berggrunden.
9. Därför att berggrunden är mjuk där. Då bildades en fin jord, moränlera.
10. Därför att barrskog trivs i jordarten morän, den vanligaste jordarten i Sverige.

Skog

Sidorna 111–112

1. Gran, tall (och björk).
2. Lövskog växer inte i moränen, utan mest i odlade trakter.
3. Därför att de nya, planterade skogarna är mer lönsamma än naturskogarna.
4. En naturlig skog har vuxit upp av sig själv. Där finns många olika sorters träd och andra växter. Där finns ljusa och mörka platser och våtmarker. En planterad skog har bara tall eller gran. Den får växa några årtionden och sedan avverkas träden.
5. Stora, moderna skogsmaskiner gör det mesta av arbetet, med några få maskinskötare.
6. *Förslag till svar:* papper, möbler, golv, hus.
7. Många djur och växter försvinner också.
8. Man kan bevara en del av naturskogarna.
9. Därför att bilar och industrier släpper ut svavel och syror i luften. Utsläppet försurar marken och vattnet och skadar skogen. (Se sidan 111.)
10. *Förslag till svar:* Man kan ha färre bilar och industrier. Man kan stötta en miljöorganisation. Man kan spara papper och återvinna papper.
11. *Förslag till svar:* Skogen på sidan 110 är en naturlig skog. Träden växer tills de blir gamla och dör. Skogen på sidan 111 är planterad. Träden växer tills de avverkas (huggs ner). Det är bara träd av samma sort (tallar).

Vatten

Sidorna 113–115

1. Bottenhavet och Bottenviken, Östersjön, Kattegatt och Skagerack.
2. Det beror på att de hål och dalar som inlandsisen grävde ut fylldes med regn och smältvatten.
3. I norra Sverige faller mycket snö. Snön smälter och bildar små bäckar, som växer till stora älvar.
4. Därför att älvarna tar med sig jord och sand som blir ny åkerjord.
5. Därför att människor samlades där för att byta, köpa och sälja varor.
6. Förr använde man älvarna som transportleder för människor (båtar) och timmer. Idag använder man dem till vattenkraftverk.
7. Därför att de flesta stora älvarna ligger där.
8. En damm är byggd av människor. En sjö är inte byggd av människor.
9. Det ligger mellan norra Sverige och norra Finland.

Befolkning

Invandring, utvandring och befolkningsutveckling

Sidorna 116–118

1. Södra Sverige (mest Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala) är tätt-befolkat. Norrland är glesbefolkat. I städerna finns jobben, skolorna och den sociala servicen. I Norrland har många jobb försvunnit.
2. När inlandsisen började smälta.
3. För att utveckla den svenska vapenindustrin.
4. Det var svåra tider i Sverige med missväxt, svält och religiös förföljelse.
5. Folk flyttar till städerna. De flyttar från Norrland.
6. Cirka 10 procent (1 miljon av 9,3 miljoner).
7. Det betyder att det föds få barn och att människor lever längre.
8. *Förslag till svar:* Indien.
9. Gruppen som är mellan 40 och 49 år är störst.
10. Det finns flest människor i 50-årsåldern.

Två landskap

Södermanland

Sidorna 119–121

1. 25.
2. Det betyder att det finns olika naturtyper som åker, skog, hagar och sjöar.
3. Säd, raps.

4. Bönderna får betalt av staten för att odla mindre spannmål.
5. Stockholm, Eskilstuna, Oxelösund och Södertälje. (I bildtexten nämns Nyköping.)
6. Järnverket i Oxelösund, Scania och AstraZeneca i Södertälje.
7. *Förslag till svar:* En tätort är ungefär samma som en stad. En förort är ett bostadsområde runtomkring en stor stad.
8. Stockholm ligger i Södermanland och Uppland.
9. Man kan lätt komma till andra länder med båt från Stockholm.
10. I Arvfurstens palats, vid Gustav Adolfs torg. (Detta står inte i boken.)
11. Därför att staden är byggd på 22 öar.

Lappland

Sidorna 122–124

1. Norge och Finland. (Se kartorna på sidan 49 och 108.)
2. *Förslag till svar:* Det bor samer där. Många har flyttat från norra Sverige för att få jobb i södra Sverige. Det är glesbefolkat.
3. Stora älvar börjar i fjällen och ger oss en stor del av vår elström. Det finns järn i bergen.
4. De flyttade till Kiruna för att arbeta i gruvorna.
5. Därför att det är dyrt att hämta malmen djupt nere i bergen.
6. Esrange ligger där.
7. Det är en rymdforskningsstation. Man forskar om rymden där.
8. Det ser ut som ett fladdrande draperi, som lyser i grönt, blått, vitt eller rosa.
9. Renarnas betesmarker har minskat för vattenkraftverken, skogsindustrin och vägarna tar mark från renskötarna och stör renarna. (Se sidan 124.)
10. *Förslag till svar:* Urinvånare i Australien och Sydamerika.

Historia del 2

1700-talet

Upplysningstiden

Sidorna 126–127

1. Därför att människor fick nya kunskaper. De blev upplysta.
2. Vetenskapsmännen ansåg att naturen styrdes av lagar som man kunde studera och förstå. Förnuft och naturvetenskapliga kunskaper blev viktigare än förut. Tidigare var vidskepelse och religion viktigare.
3. *Förslag till svar:* Religionen styrde inte människornas liv längre. Förnuft och kunskaper blev viktigare.
4. Kung Gustav III stödde konstnärer. Han stödde också vetenskapsmän. (står ej i boken)
5. Hon var optimistisk och trodde att hon kunde förbättra samhället.
6. Polhem, Celsius och von Linné.
7. Polhem uppfann lås, pumpar och slussar. Celsius uppfann en termometer med hundra grader. Von Linné uppfann ett system för att indela växter i klasser och familjer.
8. *Förslag till svar:* En upptäckt är något som man hittar i naturen, som en ny växt eller en ny metall. En uppfinning är något som man hittar på i fantasin först och sen bygger man det i verkligheten, som en pump eller en termometer.
9. *Förslag till svar:* De som arbetar med växthuseffekten.

Gustav III

Sidorna 128–129

1. I Nordamerika pågick ett frihetskrig. I Frankrike utbröt en revolution.
2. Han gjorde en statskupp och tvingade riksdagen att ge honom mycket stor makt.
3. Kungen bestämde när riksdagen skulle samlas och han utsåg riksrådets medlemmar.
4. Kungen tog deras rättigheter ifrån dem. Han avskaffade riksrådet, som endast bestod av adelsmän.
5. Han avskaffade tortyr och dödsstraff för vissa brott. Han lät invandrare praktisera sin religion. De fattiga i Sverige fick gratis läkarvård.
6. Att bönderna och borgarna fick större makt och rätt att köpa jord (mark). De fick rätt till de flesta yrken och kunde få högre poster inom administrationen.
7. Att kungen är en despot. (Står inte i boken)
8. Många tyckte att han borde ägna sig åt regeringsarbetet istället.
9. Därför att det fanns en stark opposition mot honom bland adeln. Därför att kungen hade tagit adelns rättigheter ifrån dem.

10. Han skrev teaterpjäser och spelade med i dem. Han stödde konst, musik och teater. Han skapade Kungliga Dramatiska Teatern och Svenska Akademien.
11. Det är teater, konst, musik och språk, bland annat.

Livet på landsbygden

Sidorna 130–131

1. Nästan alla svenskar levde på landsbygden.
2. Bönder som ägde sin egen mark och bönder som arrenderade (hyrde) mark. (Det fanns också torpare, pigor, drängar och andra utan egendomar.)
3. Pigorna arbetade på gården med djuren och maten. Drängarna arbetade med jordbruket. (står inte i boken.)
4. Därför att deras jord låg på samma åker. Jordstyckena var små och smala och låg tätt ihop.
5. Han plöjde, sådde och skördade.
6. Man åt bröd, välling, gröt, sill, fläsk och rovor. Man drack öl.
7. Man saltade, rökte och torkade fisk och kött.
8. Han var klok och erfaren. Alla hade förtroende för honom. Han hade det största ansvaret för byn och kallade till möten. Alla måste respektera och lyda honom.
9. De gjorde allt arbete tillsammans på åkern. De hjälpte varandra om någon var sjuk.
10. Om vädret var för vått, för torrt eller för kallt blev det missväxt och då svalt både människor och djur.
11. Man delade in jorden på ett nytt sätt så att varje bonde fick sin jord samlad.
12. *Förslag till svar:* 85 % bor i städerna idag (se sidan 117), alltså bor 15 % på landsbygden. Några av dem arbetar i jordbruket, kanske 10 %?

Livet i städerna

Sidorna 132–133

1. *Förslag till svar:* De flesta arbetade med jordbruk då. De bodde på landsbygden, nära jordbruket.
2. Städerna var mindre. Det var ingen stor skillnad mellan landsbygd och stad för man hade odlingar, jordbruk och husdjur mitt i stan.
3. Det fanns ingen renhållning i städerna, utan man kastade alla sopor och smutsvatten direkt på gatan.
4. Grisar, hästar, kor.
5. Vattnet var förorenat, råttor spred epidemier, det var smutsigt och många människor drack mycket alkohol.
6. Att många människor drack för mycket alkohol. Att det fanns 700 krogar i Stockholm som bara hade 70 000 invånare!
7. Därför att husen var byggda av trä och låg mycket tätt. Elden spred sig snabbt och hela kvarter kunde brinna ner.
8. De rika bodde mitt i stan i vackra, välbyggda hus. De andra bodde i städernas utkanter, i mörka, trånga trähus.

9. *Förslag till svar:* De rika bor i fina hus, där det är mycket dyrt att köpa lägenheter eller villor. De andra bor i vanliga hus, där det inte är lika dyrt att bo (i förorter i städernas utkanter).
10. Man producerade tobak, porslin och siden (tyg).
11. Det var låga löner och långa arbetsdagar.
12. Man kunde tvingas att arbeta gratis eller bli soldat.

1800-talet

Industrialismen

Sidorna 135–136

1. Det var när industrin växte fram i Europa.
2. Därför att det fanns mycket skog i Norrland. Man högg ner skogen och allt timmer transporterades på älvarna ut till kusten. (Se sidan 114.)
3. Från landsbygden.
4. De var arbetslösa. De drömde om ett bättre liv.
5. Det var svårt att få bostad. De fick bo tillsammans med många andra. De fick sova under sin arbetsbänk.
6. Då arbetade man 12–14 timmar och lönerna var låga. Arbetsplatserna var farliga. Arbetarna hade ingen sjukpenning, ingen semester och ingen rösträtt. Barn arbetade också. Idag arbetar man 8 timmar och lönen är ok. Arbetsplatserna är säkra och arbetarna har sjukpenning, semester och rösträtt. Barn får inte arbeta idag.
7. Därför att de fick mycket lägre lön men lika lång arbetsdag som de vuxna.
8. 1881. Nej, för lagen gällde inte sågverken.
9. Han måste arbeta i 24 dagar.
10. De blev tre gånger dyrare, alltså ökade priset med 300 %.

Statarna

Sidorna 137–138

1. På grund av förbättringar inom jordbruket och fred.
2. Några få ägde 2/3 av all mark. De andra var fattiga och arbetade hos de rika.
3. De var fattiga människor som inte hade några egendomar. De arbetade hos godsägare med stora jordegendomar.
4. De skötte jordbruket, skogsbruket och hade hand om boskapen (djuren).
5. Att man får mat, bostad och lite kläder i lön istället för pengar.
6. Att de bodde trångt. Att de arbetade hårt, också barnen arbetade. Att de inte tjänade några pengar.
7. Han ger de fattiga ett tryggt liv med arbete, mat och bostad. Annars skulle de tigga eller hamna på fattighuset.
8. *Förslag till svar:* Därför att statarna fick sin lön betald in natura istället för i pengar. Därför att statarna arbetade hårt men fick bo trångt i dåliga hus.

9. Det var en lång hård kamp i riksdagen mellan representanter för godsägarna och för lantarbetarna, som hade organiserat sig politiskt.
10. Han var en författare som kämpade för att statarsystemet skulle avskaffas.

Den stora utvandringen

Sidan 139

1. Svälten, fattigdomen, arbetslösheten och den religiösa ofriheten.
2. De som drömde om egen jord.
3. *Förslag till svar:* Det kan vara krig i hemlandet. Det kan vara hög arbetslöshet.
4. Till Norrland eller till städerna.
5. Därför att det fanns mycket ouppodlad, bördig jord där. Därför att man fick jord gratis där. Därför att det var större frihet och jämlikhet där.
6. De åkte båt över Atlanten.
7. Idag importerar vi mat från andra länder.

Kvinnans frigörelse

Sidorna 140–141

1. En kvinna fick inte ärva lika mycket som sina bröder. En man blev myndig vid 21 och kunde studera och välja ett yrke. En kvinna var omyndig och kunde inte det.
2. Han var hennes förmyndare. Han bestämde över henne, hennes pengar och barnen. Han fick slå henne.
3.

a) Då utsågs en ny förmyndare som bestämde över henne.

b) Då blev hon myndig och bestämde över sig själv.

4. Det var stort överskott på kvinnor då eftersom fler män utvandrade till Amerika.
5. Om hon var änka. Efter 1884 blev hon myndig vid 21 års ålder, om hon var ogift.
6. Hon fick inte gå i högre skolor och inte på universitet. Det fanns ingen yrkesutbildning för henne.
7. Därför att kvinnorna och en del män kämpade länge.
8. De fick rösträtt 1921.
9. *Förslag till svar:* Ja, för alla svenska medborgare över 18 år är myndiga och har rösträtt. Alla kan gå i alla skolor eller välja det yrke de vill ha. Alla bestämmer över sig själva och får välja sin man eller fru. Ingen får slå någon. Men det finns ojämlikhet också. Vissa yrken arbetar nästan bara kvinnor med (som tandsköterskor), och vissa yrken arbetar nästan bara män med (som fastighetsskötare). De flesta mammor är föräldraledigа från arbetet under längre tid än de flesta pappor. De flesta kvinnor tjänar mindre pengar än de flesta män.

1900-talet

Arbetarrörelsen växer fram

Sidorna 143–145

1. Hantverkarna kunde inte konkurrera med maskinerna som gjorde fler och billigare varor.
2. De nya fabrikerna. De gav arbete åt de arbetslösa från landsbygden, fabriksarbetarna. Fabrikerna gav vinster åt fabriksägarna, arbetsgivarna.
3. Det fanns inga lagar om lön, arbetstid eller arbetsvillkor.
4. Det fanns giftiga ämnen och farliga maskiner. Den som blev skadad eller sjuk fick ingen ersättning.
5. De organiserade sig i fackföreningar för att tillsammans kämpa för ett bättre liv.
6. Rösträtt, 8-timmars arbetsdag och högre lön.
7. Därför att man kunde förlora arbetet, och det var svårt att få arbete om man var organiserad (med i en fackförening).
8. LO är Landsorganisationen. Det är en central organisation för fackföreningar. SAF är Svenska Arbetsgivareföreningen. Det är en central organisation för arbetsgivare.
9. Folkpension, olycksfallsförsäkring, 8-timmars arbetsdag.
10. Då fick alla löntagare rätt till semester.
11. Widmark hade gått några få år i folkskolan. Simonsson hade fått en bra utbildning i olika skolor, även i Tyskland.
12. Widmark tjänade 1 834 kronor. Simonsson tjänade 95 674 kronor. Det är 52 gånger mer.
13. De tillhörde ett skrå.
14. Ett skrå samlade alla som arbetade i ett yrke. De måste vara med i skrået för att kunna arbeta med yrket eller ha ett företag i den staden. En fackförening är det frivilligt att vara med i. Föreningen vill göra arbetslivet bättre för medlemmarna, t.ex. genom högre löner eller säkrare arbetsplatser.

Vägen till allmän rösträtt

Sidorna 146–147

1. Adeln var minst och bönderna var störst.
2. Adeln hade den största makten. Bönderna hade minst makt. (Står inte i boken)
3. *Förslag på svar*. De hade haft makt länge, för de var nära kungen. De var rika eftersom de ägde mycket mark. De kunde läsa och skriva.
4. Därför att bara ståndena fick vara med och rösta på riksdagarna, när kungen ville ändra en lag eller en skatt. De som inte tillhörde ett stånd fick inte vara med.
5. Bönder som inte ägde någon jord, lantarbetare, tjänstefolk, kvinnor, industriarbetare och tjänstemän hörde inte till något stånd.
6. Kungens uppgifter var att kalla samman (representanter för) ståndena om han ville stifta lagar eller ta ut nya skatter.

7. 1920 blev Hjalmar Branting statsminister i den första (socialdemokratiska) regeringen i Sverige. (Se bildtexten sidan 147.) 1921 infördes allmän och lika rösträtt, (för både kvinnor och män) efter en lång kamp.
8. Han hette Hjalmar Branting.
9. Det var allmän rösträtt.
10. *Förslag på svar* (Se sidan 140–141): Därför att kvinnor inte var myndiga. De fick inte gå i skolan eller äga mark eller företag. Deras pappor eller män bestämde över dem.
11. *Förslag till svar:* Medelklass och arbetarklass *eller* tjänstemän och arbetare. (Överklass finns också, men det är en liten grupp.) Störst makt har medelklassen (eller tjänstemännen) eftersom det är en stor och välutbildad grupp i Sverige. Många människor från medelklassen röstar när det är val och därför påverkar de samhället.

Välfärdssamhället

Sidorna 148–149

1.

a) Bostäderna var små, en familj hade bara ett rum. Det fanns inte rinnande vatten eller el. Man delade toalett med andra familjer.

b) Offentlig barnomsorg fanns inte, barnen fick vara ensamma hela dagen.

c) Allmän sjukvård fanns inte. Det var dyrt att gå till läkaren. Många dog av sjukdomar som det fanns bot för.

d) Skolgången var kort, sex år. Bara pojkar från rika familjer kunde få högre utbildning.

2.

a) I dag bor de flesta i moderna lägenheter med hög standard.

b) Det finns daghem (förskolor). Föräldrar får barnbidrag.

c) Alla som blir sjuka har rätt till sjukhusvård.

d) Alla får och alla måste gå i skolan i nio år.

3. Hög standard betyder att lägenheten är tillräckligt stor för familjen som bor i den (många sovrum). Det betyder också att det finns värme, vatten och el, att det finns ett badrum med toalett och dusch (badkar), att köket har ugn (spis), kylskåp och frys som fungerar bra. Det kan också vara att väggar, golv, fönster och balkong är renoverade och fräscha.
4. Det var ekonomisk och politisk jämlikhet (att alla skulle få hjälp av samhället).
5. Progressiv skatt betyder att de som tjänar mer pengar betalar högre skatt.
6. Sverige hade god ekonomi för landet hade haft fred i över hundra år. Det fanns många råvaror att sälja på världsmarknaden. Det fanns jobb till alla (full sysselsättning) och alla fick gratis utbildning och sjukvård. Många svenskar hade en bra privatekonomi jämfört med tidigare.
7. På 60-talet var det full sysselsättning, det fanns jobb till alla. På 90-talet blev det hög arbetslöshet i Sverige.
8. Arbetslösheten ökade eftersom det var en ekonomisk kris. Många arbetsuppgifter utfördes av datorer och maskiner. Många jobb flyttade till andra länder, där man hade lägre löner.
9. *Förslag till svar:* Antalet skogsarbetare minskade eftersom maskiner gjorde jobbet istället för människor.
10. *Förslag till svar:* Därför att produktionen av bilar har flyttat till andra länder.

11. *Förslag till svar:* Därför att kostnaderna för löner är lägre, fackliga rättigheter svagare och miljökraven är mindre stränga i de länderna.

2000-talet

Sidorna 151–152

1. Modern teknik, IT. EU-medlemskapet.
2. *Förslag till svar:* Vi kan sitta hemma och skaffa information, studera, se film och så vidare.
3. Nu kan vi nå människor över hela världen på några sekunder. *eller* Sverige är med i EU.
4. Risken för krig har minskat. Medborgare i EU kan lättare resa, studera och arbeta i Europa.
5. Det har blivit svårare för människor från andra världsdelar att komma in i Europa. EU-ländernas egna lagar gäller inte alltid längre.
6. *Förslag till svar:* De har inte anställt personal. De som har ett arbete får arbeta mer istället.
7. *Förslag till svar:* De har drabbats av överansträngning, så kallad utbrändhet.
8. *Förslag till svar:* En friskola är en skola som är privat, inte kommunal.
9. *Förslag till svar:* Moderaterna, Folkpartiet, Kristdemokraterna, Centern, Socialdemokraterna, Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Sverigedemokraterna.

Religion

Judendomen

Sidorna 157–159

1. Monoteistisk betyder ”som har en enda gud”.
2. *Förslag till svar:* Kristendomen startade med Jesus, men Jesus var själv jude (se sidorna 163–164). Islam startade med Muhammed. Muhammed var en ättling till Ismael, som var Abrahams/Ibrahims son (se sidan 172).
3. Därför att Abraham var stamfar till det judiska folket. Judendomen startade med Abraham.
4. Därför att han fick två stentavlor med lagar av Gud, De tio budorden. Om judarna följde lagarna skulle Gud beskydda dem, de skulle bli hans utvalda folk.
5. Kanaan är det första namnet, som Abraham fick av Gud. Senare kallade judarna landet för Israel. Romarna kallade det för Palestina.
6. Vilodagen är sabbaten (lördagen). Då ska man inte arbeta eller resa, utan tänka på Gud.

7. Att hedra sin fader och sin moder betyder att man visar respekt för sina föräldrar och gör bra saker för dem.
8. Då arbetar man inte. Man går i synagogan och läser ur Toran.
9. De firar påsk till minne av uttåget ur Egypten.
10. När en judisk pojke är åtta dagar gammal blir han omskuren och får sitt namn. När han är tretton år gammal får han läsa ur Toran för församlingen, det kallas bar mitzva.

Kristendomen

Sidorna 162–165

1. Därför att romarna hade ockuperat landet som judarna bodde i.
2. Messias skulle befria judarna och skapa fred på jorden.
3. Tolv män och kvinnor som Jesus valde ut. De skulle hjälpa honom att undervisa.
4. Att man skulle älska sina fiender. Att man inte skulle hämnas. Att Gud var en kärleksfull och förlåtande fader. Att människans handlingar var viktigare än lagar och regler.
5. Jesus sa att man skulle älska sina fiender, för alla människor var ens nästa.
6. Jesus såg inte Gud som en sträng och bestraffande domare, utan som en kärleksfull och förlåtande fader.
7. Jesus såg sig själv som Messias, Guds son, som skulle befria mänskligheten från ondska och lidande. Judarna såg honom som den Messias som skulle befria dem från romarna.
8. *Förslag till svar:* Att häda är att säga eller göra saker som Gud inte tycker om.
9. De kristna firar påsk eftersom Jesus korsfästes och dog då (långfredagen), men sedan återuppstod han från de döda (påskdagen). (Se sidan 166.)
10. Ordet kommer från det grekiska ordet för Messias, Kristos.
11. Det finns ortodox, katolsk och protestantisk kristendom.
12. I Medelhavsländerna och i Sydamerika.
13. Man menade att kyrkan hade blivit för ytlig och avlägsnat sig från Bibelns ord.
14. De tre protestantiska kyrkorna: den evangelisk-lutherska, den reformerta och den anglikanska kyrkan.
15. Den evangelisk-lutherska.
16. De som döps blir medlemmar.
17. Nattvarden är att prästen delar ut bröd och vin till församlingen. Det symboliserar Jesu kropp och blod.
18. Dopet innebär att man blir med i den kristna gemenskapen, i kyrkan.

Islam

Sidorna 168–172

1. En muslim är en person som bekänner sig till islam.
2. I västra och östra Asien, i norra och östra Afrika.
3. Muhammed fick ett budskap från Allah, att det bara fanns en Gud och att Muhammed skulle bli hans budbärare och profet.
4. Muhammed började sprida budskapet till sina landsmän. Han fick många anhängare och blev en religiös och politisk ledare. Genom krig och erövringståg och genom köpmän och resenärer spreds islam vidare.
5. Sunni-islam och shia-islam.
6. Koranens budskap kommer från Allah, det är Muhammeds uppenbarelser.
7. De fem pelarna är: att tro på Allah som den ende guden, att be fem gånger om dagen, att betala zakat som är pengar till fattiga, att fasta under Ramadan, att vallfärda till Mekka minst en gång i livet.
8. Därför att de är grunden som bär religionen.
9. *Förslag till svar:* För att man ska koncentrera sig på religionen.
10. Det är en samling berättelser om vad Muhammed sa och gjorde vid olika tillfällen.
11. En muslim får inte döda eller skada en annan människa. En muslim äter inte griskött. En muslim dricker inte alkohol.
12. Därför att Mecka är en helig plats för muslimer.
13. *Förslag till svar:* I Koranen står att Allah är den ende skaparen. Därför tycker många muslimer att man inte ska göra bilder av människor och djur, för det är att göra som Gud gör, att göra egna skapelser.
14. De arabiska folken är släkt med Abrahams/Ibrahims son Ismael. Det judiska folket är släkt med Abrahams/Ibrahims son Isak. (Se sidorna 157 och 172.)

Hinduismen

Sidorna 173–178

1. I Indien.
2. Hinduismen har vuxit fram under årtusendenas gång, ur en mängd idéer och traditioner.
3. En hindu har stor frihet att utöva sin religion och dyrka sin gud/sina gudar på det sätt som passar honom eller henne.
4. Den symboliserar en människas religiösa tro.
5. Själavandring, karma, världssjälen.
6.

a) Själavandring innebär att alla levande varelser har en själ som vandrar in i en annan varelse eller en växt efter döden.

b) Karma innebär att allt som man har gjort i ett tidigare liv påverkar nästa liv, både gott och ont.

c) Kastsystemet innebär att man föds in i en viss samhällsklass och att man oftast gifter sig med någon från samma kast.

d) Meditation innebär att man vänder sin uppmärksamhet inåt och släpper kontakten med yttervärden.

7. Brahman är en andlig, gudomlig och evig kraft som genomsyrar allt i universum. Det är världssjälen och människans själ är en del av den.
8. Målet är att befria sin själ från återfödelser, så att själen kan återförenas med brahman. Målet är också att förstå att ens själ är en del i världs-själen.
9. De goda gärningarnas väg, kunskapens väg, kärlekens väg.
10. Allt liv är heligt eftersom allt är en del av världssjälen.
11. Kunskapen att allt är en del av världssjälen.
12. Det innebär att man har ett altare med en gudabild hemma. Där ber man böner flera gånger om dagen och offrar blommor och frukt.
13. Inom hinduismen finns många miljoner olika gudar.
14. Därför att förstörelse lämnar plats åt ny skapelse.

Buddhismen

Sidorna 180–184

1. I Asien.
2. Han var en indisk prins som började ifrågasätta hinduismen.
3. Han trodde inte att det fanns någon Gud.
4. Det var lidande.
5. Han sa att lidandet beror på vår livstörst.
6. Om vi gör oss fria från livstörsten slipper vi lidandet.
7. Det är ett sinnestillstånd av glädje och frid.
8. Människan kan uppnå nirvana genom att följa den åttafaldiga vägen.
9. Det är åtta levnadsregler.
10. Rätt handling innebär att människan inte får döda, stjäla, dricka alkohol och så vidare.
11. Rätt yrke innebär att en buddhist inte får arbeta med att döda djur eller människor.
12. Därför att de ska ha medlidande med alla levande varelser.
13. De har bara några få ägodelar och följer de buddhistiska levnadsreglerna strängt.
14. Därför att man silar bort insekter ur dricksvattnet, så att de inte dör.
15. Det är två olika riktningar inom buddhismen. Inom ”den stora vagnen” anser man att alla människor kan uppnå nirvana. Inom ”den lilla vagnen” anser man att endast munkar och nunnor kan göra det.
16. Det beror på hur många människor som de tror kan uppnå nirvana, en stor grupp (alla) eller en liten grupp.
17. Man har en bild av Buddha hemma och framför den tänder man rökelse, offrar blommor och hyllar Buddha med ord.
18. Buddhas dag, som firas i maj vid fullmåne. Då firar man Buddhas födelse och upplysning.